BENDRIEJI EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS PRINCIPAI EUROPOS SĄJUNGOS TEISINGUMO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE: KAI KURIOS VARTOJIMO, „ĮKVĖPIMO“ ŠALTINIŲ IR NORMINIO POBŪDŽIO FUNKCIJŲ PROBLEMOS

Mykolo Romerio universiteto
Afilijuotasis profesorius dr. Egidijus Jarašiūnas

DOI: 10.13165/LA.2020.06.03

Anotacija. Bendrieji ES teisės principai – reikšmingas ES teisinės sistemos elementas. Straipsnyje nagrinėjamos šių principų vartojimo ESTT jurisprudencijoje problemos, analizuojami kai kurie Teisingumo Teismo bendrųjų ES teisės principų formulavimo „įkvėpimo šaltiniai“, aptariamos šiems principams tenkančios norminio pobūdžio funkcijos (teisės aiškinimo, spragų užpildymo, teisminės kontrolės). Šią teisinę kategoriją galime laikyti veiksminga ES teisės jurisprudencinio plėtojimo priemone.

Raktiniai žodžiai: bendrieji ES teisės principai, ESTT jurisprudencija, jurisprudencinis teisės plėtojimas, teisės principų funkcijos.

Įvadas

Jau pusantro dešimtmečio, kai Lietuvos teismai taiko Europos Sąjungos (toliau – ES ar Sąjunga) teisę. Analizuojantys šios teisės sistemos raidą mokslininkai pabrėžia, kad ES Teisingumo Teismo (toliau – ESTT)[1] jurisprudencija, kurioje buvo formuluojami ir aiškinami bendrieji ES teisės principai, buvo ir išlieka reikšmingu šios teisinės sistemos plėtojimo instrumentu. Jau „pirmosios generacijos" Teisingumo Teismo sprendimuose buvo paskelbti „pagrindiniai principai, suteikę Bendrijos teisei visą jos jėgą"[2]. ESTT jurisprudencijai būdingų teleologinio ar „dinamiškojo" interpretavimo metodų taikymas buvo ir lieka dažnai susijęs su principo kategorijos taikymu. ESTT, „neįkalindamas savęs teisės aktų tekstuose, plačiai naudojasi bendraisiais teisės principais"[3]. Pripažįstama, kad jo jurisprudencijoje bendrieji principai „vaidina centrinį vaidmenį"[4]. Tai nuosekli kryptis, kurios šis teismas laikosi iki šiol.

Pagal Europos Sąjungos sutarties (toliau – ESS) 19 straipsnio 1 dalį ESTT misija – „aiškinant ir taikant Sutartis užtikrinti, kad būtų laikomasi teisės". Ši nuostata „įgalina Teisingumo Teismą pasitelkti į pagalbą bendruosius principus aiškinant ir taikant Sąjungos teisę"[5]. Per daugiau

---

1 Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dabar sudaro Teisingumo Teismas ir Bendrasis Teismas. Straipsnyje iš esmės pagrindinis dėmesys skiriamas Teisingumo Teismo jurisprudencijai.

2 Rideau, J. Introduction. Quinze États membres en quête d'Union. *Les Etats membres de l'Union européenne. Adaptations. Mutations. Résistances* (sous la direction de Joël Rideau). Paris: L. G. D. J., 1997, p. 5.

3 Pescatore, P. Rôle et chance du droit et des juges dans la construction de l'Europe. *Revue internationale de droit comparé*. 1976, 26(1), p. 10.

4 De Vitte, B. Institutional Principles: A Special Category of General Principles of EC Law. G*eneral Principles of European Community Law*. Bernitz, U.; Nergelius, J. (eds.). The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 2000, p. 143.

5 Lenaerts, K.; van Nuffel, P. *European Union Law*. Third edition. London: Sweet & Maxwell, 2011, p. 851.

nei šešias dešimtis metų suformuota šių principų atskleidimo ir aiškinimo metodologija. ES teisės plėtra ir kitimas glaudžiai susijęs su principo kategorijos taikymu. Ne vienas ESTT jurisprudencijoje suformuluotas principas vėliau buvo tiesiogiai įtvirtintas pirminės ES teisės aktuose. C. Flaesch-Mougin pastebi: „Kiekviena nauja [ES pirminės teisės] peržiūra padidina principų korpusą.“[6] Drauge tai ir Teismo jurisprudencijos šioje srityje pripažinimas.

Bendrųjų ES teisės principų kategorijos vartojimas ESTT jurisprudencijoje ir ES teisės aktuose kėlė ir tebekelia didelius ginčus doktrinoje. Tai suprantama, nes vien tai, kad principo „etiketė“ teikiama įvairiarūšiams elementams, kad principai, keičiant pirminės teisės aktus, gali virsti vertybėmis (pagal Amsterdamo sutartį ES buvo grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principais, o Lisabonos sutartyje jie traktuojami kaip vertybės), kad Sutartyse ir ESTT jurisprudencijoje jie vadinami bendraisiais ES teisės principais, pagrindiniais principais, vienodais principais ar tiesiog principais. Tai rodo, kad nuoseklaus požiūrio nėra.

Nuo pat Lietuvos narystės ES pradžios regime ES teisės, taip pat ESTT jurisprudencijos poveikį nacionalinei teisinei praktikai. Turime nepamiršti, kad bendrųjų ES teisės principų laikymasis – viena iš ES išvestinės teisės aktų teisėtumo sąlygų, kad šiais principais turi vadovautis ir nacionaliniai teismai, spręsdami ginčus, kilusius ES teisės taikymo srityje. Todėl bendrųjų ES teisės principų kategorijos vartojimo problemų aktualumas akivaizdus. Užsienyje šie ES teisės klausimai tyrinėti[7], o Lietuvoje didesnio dėmesio jiems neskirta.

---

6 Flaesch-Mougin, C. Typologie des principes de l’Union européenne. *Liber amicorum en l’honeur de Jean Raux. Le droit de l’Union européenne en principes*. Rennes: Editions Apogée, 2006, p. 102.

7 Iš bendriesiems ar pagrindiniams ES teisės principams nagrinėti skirtos literatūros šaltinių paminėtini tik keli svarbesni veikalai: G*eneral Principles of European Community Law*. Bernitz, U.; Nergelius, J. (eds.). The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 2000; Groussot, X. *General principles of Community Law*. Europa Law Publishing, 2006; Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006; *General*

Jurisprudencinė šių principų kilmė kreipia žvilgsnį į Teisingumo Teismo, kaip ES teisminės architektūros viršūnės, veiklą. Bendrojo ES teisės principo kategorija šio teismo jurisprudencijoje mus daugiau domina ne tiek kaip ES teisės „nerašytinis“ šaltinis, bet daugiau kaip specifinė teisinė materija.

Straipsnyje nagrinėjama keletas klausimų. Aptariama bendrųjų ES principų vartojimo ESTT jurisprudencijoje problematika, vėliau, atsižvelgiant į hibridinę ES teisės prigimtį, analizuojami Teisingumo Teismo atitinkami išoriniai „įkvėpimo šaltiniai“ (tarptautinės ir nacionalinės teisės sistemos) reikšmę „atrandant“ konkrečius bendruosius principus, atskleidžiant jų turinį.

Kitas nagrinėjamas klausimas siejamas su tuo, kad principą, kaip specifinę teisinę materiją, išskiria jam tenkančios *norminio pobūdžio funkcijos* (teisės aiškinimo, spragų užpildymo, teisminės kontrolės). Tai tinka ir bendriesiems ES teisės principams. Todėl logiškas yra bendrųjų ES teisės principų, kuriuos taiko ESTT, norminių funkcijų specifikos nagrinėjimas. Kaip tik šis norminis aspektas ir leistų, nepaisant teisinio elemento konkretaus įvardijimo, jį traktuoti kaip principą, funkcionuojantį ES teisinėje sistemoje.

Taigi straipsnio tyrimo objektas – ESTT jurisprudencijoje atskleistų bendrųjų ES teisės principų „įkvėpimo šaltiniai“, siejami su hibridine ES prigimtimi, ir šių principų funkcinė dimensija *norminio veikimo* požiūriu.

Šių klausimų nagrinėjimas turėtų prisidėti prie geresnio ES teisės veikimo mechanizmo supratimo. Tyrime remtasi įvairiais teisiniais metodais (nuo gramatinio-loginio iki teleologinio).

Tyrimo pradžioje trumpai apžvelgiamos teisės principų kategorijos vartojimo ES teisėje problemos.

Principles of EC Law in a Process of Development. Bernitz, U.; Nergelius, J.; Cardner, C. (eds.) in association with Groussot, X. The Netherlands: Wolters Kluwer, 2008; *Liber amicorum en l'honeur de Jean Raux. Le droit de l'Union européenne en principes*. Rennes: Editions Apogée, 2006; *Les principes en droit* (sous la direction de Sylvie Caudal). Paris: Economica, 2008.

1. Teisės principai, principai ES teisėje ir bendrieji ES teisės principai ESTT jurisprudencijoje

Kadangi svarbu ES teisės bendruosius principus nagrinėti ne tiek kaip ES teisės šaltinį, bet kaip šios teisės sistemos specifinį elementą, kuriam suvokti būtinas šių principų atsiradimo „įkvėpimo šaltinių" ir jiems tenkančių norminių funkcijų tyrimas, iš pradžių trumpai aptariamos pačios teisės principo kategorijos suvokimo, principų reikšmės ES teisėje ir bendrųjų ES teisės principų sampratos problemos.

Pirmiausia apie pačią teisinio principo kategoriją. R. Guastini pažymi, kad teisės principai nuo 1967 m., kai pasirodė R. Dworkino esė gerai žinomu pavadinimu *Is Law a System of Rules?* (vėliau tapusi knygos *Taking Rights Seriously*[8] skyriumi), sukėlė tikrą teorinę sumaištį[9] ir nesibaigiančią diskusiją dėl jų esmės. Vieni linkę į teisinius principus žiūrėti kaip į tam tikras vadovaujančias idėjas, kitiems teisiniai principai – tos pačios teisės normos, tik daug bendresnės, o treti skiria teisės normas ir principus[10], nurodydami, kad principams būdingas norminis turinys ir drauge specifinės funkcijos.

Principas pripažįstamas tiek teisės aktuose, tiek teismų praktikoje, tiek mokslinėje doktrinoje. Principų vartojimas sukelia teisinius padarinius. Pabrėžiama principų, kaip elementų, kreipiančių, lemiančių teisinę sistemą, reikšmė.[11] Kartu pastebimas šios kategorijos išankstinis

---

[8] Šios knygos vertimas į lietuvių kalbą: Dworkin, R. *Rimtas požiūris į teises*. Klimka, K. (vertėjas). Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004 (žr. knygos 2 skyrių „I Normų modelis", p. 37–78).

[9] Guastini, R. Les principes de droit en tant que source de perplexité théorique. *Les principes en droit*, *supra* note 7, p. 113.

[10] Pvz., pasak W. van Gerveno, principai nuo taisyklių skiriasi įvairiais požiūriais: pagal kilmę, formulavimą, privalomumą ir poveikį (žr. Van Gerven, W. About Rules and Principles, Codification and Legislation, Harmonisation and Convergence, and Education in the Area of Contract Law. *Continuity and Change in EU Law*. *Essays in Honour of Sir Francis Jacobs*. Arnull, A.; Eeckhout, P.; Tridimas, T. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 402).

[11] Teisės literatūroje rasime teiginį, kad principai yra tik „gležni taisyklių embrionai, plintantys labiausiai nesubrendusiose teisės šakose", kad tai jaunų teisinių sistemų kol kas dar

neapibrėžtumas, didelės jų interpretavimų pasirinkimo galimybės, kartais baiminamasi, kad jų vartojimas teismams teikia pernelyg dideles galias.

Teisės principai mus domina kaip teisinės tikrovės elementas. Teisinis elementas, darantis įtaką teisės sistemos funkcionavimui ir sukeliantis teisinius padarinius. Elementas, kurį nuo normos[12] skiria gerokai didesnis abstraktumo laipsnis, raiškos, loginės struktūros ir formulavimo ypatumai, jiems tenkančios specifinės norminės funkcijos. Šis teisinis elementas itin glaudžiai susijęs su teismine teise: didžioji dalis principų yra teismų „atrasti“ ar „atskleisti“ („išvesti“ ar net „sukurti“). Neretai vieną ar kitą principą pirmiausia suformuluoja teismas ir tik vėliau jis perkeliamas į teisės aktų nuostatas. Pažymėtina, kad ir tiesiogiai „rašytinėje“ teisėje įtvirtintų principų turinys, prasmė, jų sąveikos su kitais principais ar kita normine materija atskleidimas yra vienas teismui tenkančių darbų.

ESS 19 straipsnio 1 dalis skelbia, kad ESTT užtikrina, kad „aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės“. Šia formuluote išryškinamas būtent teisės[13], kurią išreiškia principai ir normos, užtikrinimo

nevisavertės taisyklės, kurių turinys pamažu ryškėja (žr., Morvan, P. Principes. *Dictionnaire de la culture juridique* (dir. Alland, D.; Rials, St.). Paris: PUF, 2003, p. 1201). ES teisei tokia argumentacija šiek tiek tiktų tik kalbant apie šios sistemos funkcionavimo pirmąjį etapą.

[12] ESTT jurisprudencijoje nerasime ir normos *stricto sensu* ES teisėje sampratos išaiškinimo. Teismas, analizuodamas akto turinio pobūdį, nurodo, kad jis „yra iš esmės norminės reikšmės“ (CJ, 14 decembre 1962, *Federation nationale de boucherie en gros*, 19/62 et 22/62, ECLI:EU:C:1962:48) ar kad šis aktas yra „iš esmės norminio pobūdžio, taikomas abstrakčiai suvokiamų asmenų kategorijoms ir jų visumai“ (CJ, 18 mai 1994, *Codorniu*, C-309/09, ECLI:EU:C:1994:197). Vertintojai mato tam tikrą akto ir normos kategorijų asimiliaciją (nors ji neabsoliuti), norma suvokiama kaip imperatyviai suformuotas elgesio modelis, tam tikras etalonas ar schema, kurią turi atitikti subjektų elgesys (žr., Monjal, P. Y. *Les normes de droit communautaire*. Paris: PUF, 2000, p. 61–62).

[13] Bet kokia teisinė sistema grindžiama tam tikrais principais (rašytiniais ir nerašytais), teisinės valstybės idėja suponuoja tam tikrų pamatinių dalykų (tegul ir neužrašytų) buvimą. Principai egzistuoja teisėje, jų teisminis atskleidimas reiškia tik šio fakto fiksavimą. Kadangi principo kategorija tiesiogiai įtvirtinta ES pirminėje teisėje, tai jau savaime verčia aiškintis jos prasmę ir reikšmę.

svarba; drauge tai ir principo išvedimo Teismo aktuose pripažinimas.[14] Be to principo kategorija tiesiogiai paminėta įvairiose pirminės teisės aktų nuostatose. Antai ESS preambulėje skelbiama ištikimybė laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms, teisinės valstybės principams, o šios sutarties 4 straipsnyje minimas lojalaus bendradarbiavimo principas, 5 straipsnyje – suteikimo, subsidiarumo, proporcingumo principai, 6 straipsnio 1 dalyje minimos teisės, laisvės ir principai, o jo 3 dalyje nurodoma, kad pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, sudaro ES teisės bendruosius principus ir t.t. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) tekste minimi pagrindiniai principai (119 straipsnis), vienodi principai (207 straipsnis) ar bendri valstybių narių teisės sistemoms[15] būdingi principai (340 straipsnio 2 dalis) ir t.t. Taigi ESTT jurisprudencijoje bendrojo ES teisės principo kategorijos vartojimas pagrįstas pirmine ES teise.

ES pirminės teisės aktuose nerasime principo kategorijos apibrėžimo. Tiek ES teisės aktuose, tiek ir ES jurisprudencinėje teisėje (neminint doktrinos) principo kategoriją neretai bandoma apibūdinti kaip nevienarūšę teisinę materiją. Į vieną gretą statomos *teisės*, *laisvės ir principai* (ES pagrindinių teisių chartija), *principai* gali virsti *vertybėmis* (minėtas Amsterdamo sutarties nuostatos modifikavimas Lisabonos sutartimi), nors pastaruoju atveju regimas perėjimas į aksiologinį teisės lygmenį. Neaiškus principų atskyrimas nuo tikslų[16], pagrindinių reikalavimų ir

[14] ES pirminėje teisėje, be minėtos ESS 19 str. 1 d. nuostatos, principo vartojimo galimybes ESTT jurisprudencijoje tiesiogiai patvirtina ir ESS 6 str. 3 d. bei SESV 340 str. 2 d.

[15] Gaila, kad ES oficialiame leidinyje lietuvių kalba SESV 340 str. 2 d. vartojama per siaura kategorija „bendri valstybių narių įstatymams būdingi principai“, o ne „bendri valstybių narių teisės sistemoms būdingi principai“.

[16] Principo ir tikslo kategorijų siejimą atspindi ir dažnai cituojamo, nors parašyto senokai, P. Pescatore straipsnio pavadinimas „Europos Bendrijos tikslai kaip interpretavimo principai Teisingumo Teismu jurisprudencijoje“ (Pescatore, P. Les objectifs de la Communauté européenne comme principe d'interprétation dans la jurisprudence de la Cour de justice. *Miscellanea, W. J. Ganshof Van der Meersch* : *Studia ab discipulis amicisque in honorem egregii professoris edita, tome deuxième*. Bruxelles: Bruylant, 1972, p. 325–361).

pan. Tai leidžia daryti išvadą, kad „principo sąvoka tiek sutarčių tekstuose, tiek Teismo jurisprudencijoje yra semiologijos paviljonas, kuriame išdėstytos nepaprastai skirtingos prekės“[17], kad akivaizdžiai nevienalyčiai elementai atsiduria po principo pavadinimo skėčiu.

Nemažai painiavos kelia pirminės teisės aktuose ir / ar ESTT jurisprudencijoje vartojami principų įvardijimai. *Bendrieji principai*, *bendrieji Sąjungos teisės principai*, *vadovaujantys principai*, *pagrindiniai principai*, *pagrindinės teisinės nuostatos*, *pagrindiniai reikalavimai* ar tik *ES teisės principai*, ar *principai*. Kas slypi už šių apibūdinimų, už tokios įvardijimų įvairovės. O jei pridėsime dar doktrinoje vartojamus terminus, klausimų sąrašas tik pailgės.

Žinoma, galima kritikuoti ES sutarčių autorius dėl terminijos nesuderinimo, bet turime prisiminti ir visas jų pakeitimų peripetijas, valstybių pozicijas ir interesus, taigi apie teisinio teksto tobulą nuoseklumą galima kalbėti kaip apie sunkiai įgyvendinamą siekį. Kalbėdami apie ESTT jurisprudenciją[18], turime prisiminti, kad ji rašoma daugiau kaip 6 dešimtmečius, kad ją rašė įvairių teisės mokyklų ir generacijų atstovai, kito ir europinės teisės kontekstas. Teismo sprendimais siekiama išspręsti ginčą, dažniausiai tik koncepcijos fragmentas yra reikalingas atsakymui pagrįsti. Šie ir kiti veiksniai paaiškina vartojamos terminijos skirtingumus.

Vieni autoriai kalba apie bendruosius principus ES teisėje, kiti – apie ES teisės principus. Tai lemia tolesnį požiūrį į šią ES teisės kategoriją, jos suvokimą, kas turi būti nagrinėjama („bendrųjų principų“ pritaikymo ES teisėje problemos ar „ES teisės bendrųjų principų“ atskleidimas).

---

[17] Simon, D. Les principes en droit communautaire. *Les principes en droit*, *supra* note 7, p. 289.

[18] Antai ESTT generalinė advokatė V. Trstenjak *Audiolux* bylos išvadoje teigia, kad ES teisinė tvarka yra besivystanti ir nuolat plėtojama teisinė tvarka, todėl Teisingumo Teismas yra nusprendęs atsisakyti detalios bendrųjų principų klasifikacijos, kad būtų išlaikytas lankstumas, kurio jam reikia norint išspręsti esminius klausimus, neatsižvelgiant į terminologijos neatitikimus (žr. CJ, le 30 juin 2009, conclusions de l'avocat général Mme V. Trstenjak, *Audiolux et autres,* C-101/08, ECLI:EU:C:2011:162). Šis teiginys išties atspindi bendrą minėtos sąvokos vartojimo tendenciją, nors išvada apie teismo tokį apsisprendimą daroma pagal faktinę padėtį.

Neatsitiktinai vienuose darbuose analizuojami principų „kilmės šaltiniai“, kituose – principų atskleidimo „įkvėpimo šaltiniai“.

Materijos, kuri įvardijama principų pavadinimu, įvairiarūšiškumas, nevienodos terminijos vartojimas kelia ES teisės principų nagrinėjimo ir jų klasifikacijos problemų. Gal todėl ši sritis įvardijama kaip *legal dark mater*[19]. D. Simonas pažymi, kad mokslinėje doktrinoje galime skirti dvi dideles tendencijas: vieni autoriai ES principų visumą nagrinėja ir juos klasifikuoja pagal jų šaltinį ir turinį[20], kiti, vadinamieji „avangardistai“, skiria, viena vertus, steigiamuosius principus ir steigiamąsias vertybes ir, kita vertus, bendruosius principus ir pagrindines teises.[21]

Nei ES pirminės teisės aktuose, nei ESTT jurisprudencijoje nerasime bendrųjų ES teisės principų apibrėžimų. Jeigu pažvelgtume į doktriną – teisinės minties atstovų požiūriai yra įvairūs. *Bendraisiais ES teisės principais* paprastai laikomi principai, kuriuos į teisinę apyvartą įvedė ESTT jurisprudencija. Vienais atvejais, formuluodamas tokius principus, ESTT remiasi ES teisės specifiškumu, kitais atvejais tokie principai išvedami remiantis valstybių narių teisinėmis sistemomis ar bendraisiais tarptautinės teisės principais, taip pat jais laikomos pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų. Šie principai laikomi integralia ES teisinės tvarkos dalimi,

---

[19] Cuyvers, A. General Principles of EU Law. *East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects*. Leiden, Boston: Brill Nijhoff, 2017, p. 217.

[20] Antai G. Isaacas ir M. Blanquet ESTT jurisprudencijoje vartojamų principų gausybėje skira tris principų grupes pagal jų bendrumo laipsnį: vieniems tenka tik papildomos technikos vaidmuo, kiti yra būdingi ir bendri visai ES teisės sistemai, treti suvokiami kaip turintys „konstitucinę“ reikšmę. Pirmosios grupės principais užpildomos sektorinės spragos, pvz., tai ekstrasutartinės atsakomybės principas, mokesčių ir rinkliavų bei periodinių mokėjimo skyrimo principas, nemokėjimo už streiko dienas ir pan. bendri visai sistemai – teisinio saugumo, negaliojimo atgal, teisėtų lūkesčių, teisės tikslumo ir aiškumo, teisės į gynybą, lygybės, proporcingumo, apsaugos nuo neteisėto ar neproporcingo viešosios valdžios kišimosi ir kt. „Konstitucinė“ vertė pripažįstama principams, susijusiems su pagrindinėmis teisėmis. (žr. Isaac, G.; Blanquet, M. *Droit général de l'Union européenne*, 9e édition. Paris: Dalloz, 2006, p. 252).

[21] Simon, D., *supra* note 17, p. 291.

privaloma ES institucijoms, taip pat valstybėms narėms ES teisės taikymo srityje.

Baigtinio ir visų pripažinto šių principų sąrašo nėra, tuo labiau kad po šios kategorijos „skėčiu“ atsiduria skirtingo turinio ir kilmės principai (nuo vienodo požiūrio principo iki teisinių lūkesčių ar proporcingumo principų). Skiriasi ir šių principų vidinės klasifikacijos.[22]

Kartais į bendruosius ES teisės principus žvelgiama kaip į tam tikrą ES principų dalį, juos priešinant *steigiamiesiems* ES teisės principams (laisvei, demokratijai, pagarbai žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, teisinei valstybei), tiesiogiai fiksuotais ESS.[23] Toks požiūris nepaneigia

[22] S. Besson pažymi, kad bendrieji principai ES teisėje yra specifinės prigimties, turi specifinius šaltinius ir atlieka specifinį vaidmenį, jei lygintume su tuo, kas taikoma nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje. Ji kalba apie keturius tokių principų tipus: bendruosius principus „bendrus valstybių narių teisinėms sistemoms“; bendruosius tarptautinės teisės principus,tokius kaip *pacta sunt servanda*; bendruosius ES teisės principus, tokius kaip tiesioginis veikimas, kuriuos nulemia ES veikimo specifika; „bendruosius teisės principus“, tokius kaip, pvz., teisinis saugumas (žr. Besson, S. General Principles and Customary Law in EU Legal Order. *General Principles of Law: European and Comparative Perspectrives*. Vogenauer, S.; Weatherill, S. (eds.). Oxford: Hart Publishing, 2017, p. 110–111). T. Tridimas skiria dvi dideles bendrųjų principų kategorijas. Pirmoji apima principus, kylančius iš teisinės valstybės sąvokos (pagrindinės teisės, lygybė, teisinis saugumas, proporcingumas ir kt.), o antrąją sudaro sisteminiai principai, tokie kaip suteiktos kompetencijos, institucinės pusiausvyros, ES teisės pirmenybės ir kt. (žr. Tridimas, T., *supra* note 7, p. 4–5). Pasak V. Trstenjak „iš esmės gali būti išskirti bendrieji Bendrijos teisės principai siaurąja prasme, t. y. principai, kurie kyla vien iš EB sutarties dvasios ir sistemos bei yra susiję su konkrečiais Bendrijos teisės aspektais, ir bendrieji principai, kurie yra bendri valstybių narių teisinėms ir konstitucinėms tradicijoms. Pirmoji bendrųjų teisės principų grupė kyla tiesiogiai iš pirminės Bendrijos teisės, o tam, kad nustatytų antrosios grupės principus, Teisingumo Teismas iš esmės remiasi kritiniu lyginamosios teisės vertinimu“ (žr. CJ, le 30 juin 2009, conclusions de l'avocat général Mme V. Trstenjak, *Audiolux et autres*, C-101/08, ECLI:EU:C:2011:162).

[23] Steigiamaisiais principais laikomos „tos pirminės teisės normos, vykdančios norminę steigiamąją funkciją visos Sąjungos teisinės tvarkos atžvilgiu; jos nustato svarbius legitimacijos pagrindus, turinčius pateisinti viešosios valdžios vykdymą“ (žr. von Bogdandy, A. Founding Principles. *Principles of European Constitutional Law*. von Bogdandy, A.; Bast, J. (eds.), Second Revised Edition. Oxford: Hart Publishing, München: Verlag CH Beck, 2010, p. 21). J. Molinier ir jo teisės specialistų ekipos nuomone, bendrieji ir steigiamieji ES teisės principai skiriasi savo prigimtimi, turinio skirtingumu ir skirtinga teisine verte. ES teisės bendrieji

įprastos bendrųjų ES teisės principų sampratos, tuo labiau kad pripažįstama bendrųjų ES principų sąsaja su vadinamaisiais „steigiamaisiais“ ar „struktūriniais“ ES principais.

Bendrieji ES teisės principai – teisminės kūrybos rezultatas, jie sudaro prielaidas Sąjungos teisinei sistemai plėtotis jurisprudenciniu keliu. Nesileidžiant į principo kategorijos atsiradimo ES teisėje istorinių aplinkybių nagrinėjimą, galima tik pastebėti, kad ESTT, taikančiam šią specifinę teisę, nuolat sąveikaujančią su valstybių narių nacionalinėmis teisinėmis sistemomis, ir drauge paisančiam tarptautinės teisės reikalavimų, buvo itin paranku ES teisinę sistemą stiprinti įvairių šaltinių inspiruotais principais, juos pritaikant ES teisės specifiniam pobūdžiui ir veikimui. Teisingumo Teismas, „atrasdamas“ („atskleisdamas“ ar „sukurdamas“) bendruosius ES teisės principus, „viena vertus, siūlo tvirtą apsaugą asmens teisių klausimais. Kita vertus, jis saugo ES teisinės tvarkos veiksmingumą ir vieningumą“[24].

Teisingumo Teismas „*Audiolux ir kiti* bylos sprendime konstatavo, kad „bendrieji Bendrijos teisės principai turi konstitucinį statusą“[25]. Kiek vėliau *NCC Construction Danmark* bylos sprendime[26] šis teismas, pasisakydamas dėl vienodo požiūrio principo, priminė, kad „šis principas, kaip ir kiti bendrieji Bendrijos teisės principai, turi konstitucinį statusą“. Taigi pagal Teismo jurisprudenciją bendrieji ES teisės principai – pirminės teisės rango principai. Antraip tie principai nebūtų bendri visoms ES teisinio reguliavimo sritims.

principai yra daugiau teisiniai, susiję su teisinėmis technikomis (lygaus požiūrio, proporcingumo, teisėtų lūkesčių ar teisinio saugumo ir t. t.), antrieji – daugiau „politinio“ pobūdžio, pagal turinį bendrieji principai daugiau skirti asmens apsaugai, antrieji – orientuoti į organizacinių struktūrų nustatymą, pirmiesiems pripažįstamas ES steigiamųjų sutarčių rangas, antrieji net gali pretenduoti į suprakonstitucinį rangą (žr. *Les principes fondateurs de l'Union européenne*, rapport scientifique (coord. J. Molinier), IREDE CNRS-FRE2750, pdf, p. 15 [žiūrėta 2019-06-10]. <www.gip-recherche-justice.fr>wp-content>uploads>2014/07...>).

[24] Groussot, X., *supra* note 7, p. 9.

[25] CJ, 15 octobre 2009, C-101/08, *Audiolux et autres*, ECLI:EU:C:2009:626.

[26] CJ, 29 octobre 2009, C-174/08, *NCC Construction Danmark*, ECLI:EU:C:2009:669.

Šių principų reikalavimus turi atitikti visi ES išvestinės teisės aktai, jų turi laikytis ir valstybės narės, nacionaliniai teismai, kai yra taikoma ES teisė. Teisingumo Teismas *Maurin* bylos sprendime konstatavo, kad jis „neturi kompetencijos pasisakyti <....> dėl galimo principų, susijusių su teisės į gynybą ir rungtyniškumo laikymosi proceso taisyklėmis, taikomomis pažeidimams nacionaliniu reglamentavimu, kuris nepriklauso Bendrijos teisės taikymo sričiai"[27]. Taigi situacijoje, jeigu ją reguliuoja ES teisė, bendrųjų ES teisės principų reikalavimų laikymasis yra privalomas.

Beje, kartais bandoma daryti skirtį tarp tiesiogiai suformuluotų pirminės teisės aktuose ir ESTT jurisprudencijoje išvestų teisės principų. Vien formulavimo būdas negali lemti jų rango skirtingumo ir reikšmės. Galima kalbėti tik apie teismo darbo apimties skirtumus, nes antruoju atveju formuluojant principą negalima pasiremti konkrečia pirminės teisės akto nuostata ir reikia pagrįsti paties principo buvimą.

Principo identifikavimas (kai jis nėra tiesiogiai fiksuotas) – neretai sudėtinga kelių veiksmų operacija. Ji nulemta Teismo siekio priimti teisingą sprendimą, panaudojant visas teisės galimybes. Kartais iškyla itin reikšmingi aspektai nagrinėjant paprastus klausimus. Tai teisminės kilmės principai, jų atradimą reikia sieti su kūrybišku ES teisės aiškinimu. Principo perkėlimas iš jurisprudencinės teisės į teisės normų aktus – tarsi antras sutvirtinimas, nors tai visai nereiškia jų aiškinimo problemų pabaigos.

Vienais atvejais principo išvedimo logika lieka už Teismo sprendimo teksto, pasitenkinant itin bendro pobūdžio išvados motyvavimu, o kitais atvejais teismo sprendimo tekste labai aiškiai regime teisinių samprotavimų kelią, atvedusį iki principo suformulavimo. Neretai toks argumentavimas siejamas su kitų teisinių sistemų patirtimi, vertinga ir ES teisės plėtojimui.

[27] CJ, 13 juin 1996, *Maurin*, C-144/95, ECLI:EU:C:1996 :235.

2. Apie kai kuriuos Teisingumo Teismo *„įkvėpimo šaltinius“*

Teisingumo Teismo jurisprudencijoje atskleistais bendraisiais ES teisės principais esmingai papildyta ES teisinė sistema. Principų atskleidimas – vienas ir ESTT jurisprudencijos norminės dimensijos aspektų. Vienais atvejais Teisingumo Teismas, formuluodamas konkretų principą, pavyzdžiu laikė kitų teisinių sistemų (tarptautinės teisės ar valstybių narių) principus, juos pritaikydamas ES specifikai, kitais atvejais principo išvedimas buvo grįstas ES teisinės sistemos specifika. Minėta, kad atsižvelgiant į hibridinę ES teisės prigimtį nagrinėjama tik tarptautinės teisės ir valstybių narių teisinių sistemų įtaka bendrųjų ES teisės principų iškilimui.

Kartais nagrinėjami principai įvardijami kaip „importuoti“ arba „pasiskolinti“ iš kitų teisinių sistemų. Tai pernelyg supaprastintas požiūris. Bendrasis ES teisės principas visų pirma turi būti būdingas šiai teisės sistemai. ESTT, kaip principo „atradėjas“ ar „atskleidėjas“, tik pasinaudoja tarptautinėje teisėje ar nacionalinėse teisės sistemose atskleistu principu, kad remdamasis tokiu teisiniu patyrimu analogišką principą, tik jau kaip *bendrąjį ES teisės principą* ar tiesiog kaip *ES teisės principą*, atrastų ES teisėje. Atrastų todėl, kad ES teisinė sistema sudaro prielaidas tokiam atradimui. Kitaip tas principas nebūtų savas ES teisinei sistemai. Kitos teisinės sistemos gali būti tik „įkvėpimo“ šaltiniais jį „atrandant“ ir „pritaikant“ ES teisei.

Tokia koncepcija jau aiški *Nold* bylos sprendime[28], kuriame teismas nurodė, kad pagrindinės teisės yra bendrųjų teisės principų, kurių laikymąsi užtikrina teismas, dalis, kad jis, užtikrindamas šių teisių apsaugą, turi semtis įkvėpimo iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, taip pat atsižvelgti į tarptautinius žmogaus teisių mechanizmus, kuriuose dalyvauja ar kuriuos yra pasirašiusios valstybės narės, ir kad Bendrijos teisinėje tvarkoje yra teisėtos tam tikrų šių teisių ribos,

[28] CJ, 14 mai 1974, *Nold*, 4/73, ECLI:EU:C:1974:51.

pateisinamos Bendrijos bendro intereso tikslais, jeigu jos nepaneigia minėtų teisių esmės.

Toks motyvavimas atskleidžia dvi esmines idėjas:

1. kad valstybių narių konstitucinės tradicijos ar tarptautiniai mechanizmai, kuriuose yra įtvirtintos pagrindinės teisės, laikomi šaltiniais, iš kurių semiamasi įkvėpimo, ir kad teisių įtvirtinimas juose imamas kaip sektinas pavyzdys ESTT;
2. kad, atsižvelgiant į ES specifiką, minėtų teisių negalima mechaniškai perkelti į ES teisę, kad gali būti nustatomos teisėtos šių teisių ribos ES teisės taikymo srityje, jeigu jos nepaneigia šių teisių esmės.

Teisingumo Teismo jurisprudencijoje pažymima, kad dėl „esminių Sąjungos teisės ypatumų susiformavo struktūrinis tinklas principų, normų ir tarpusavyje priklausomų teisinių santykių, siejančių pačią Sąjungą su jos valstybėmis narėmis ir tarpusavyje pačias valstybes nares"[29]. Taigi pripažįstama, kad suformuota specifinė teisinė sistema, kurios „hibridinės prigimties ir dvigubos tėvystės"[30] pripažinimas nereiškia, kad ją galime tapatinti su tarptautine ar nacionalinėmis teisinėmis sistemomis[31]. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje patvirtinta „Sąjungos teisės autonomija valstybių narių teisės ir tarptautinės teisės atžvilgiu"[32].

ES jurisprudencinėje teisėje vieni principai tapo bendraisiais ES teisės principais dėl to, kad jie apskritai būdingi bet kokiai teisinei sistemai (taigi – ir ES), kitų „įkvėpimo šaltiniu" buvo tarptautinės teisės principai ar nacionalinėms teisinėms sistemoms (t. y. sistemoms, kurios vienaip ar

---

29 CJ, 18 décembre 2014, avis, 2/3, ECLI:EU:C:2014:2454.

30 Blumann, C. Préface. Monjal, P. Y. *Recherches sur la hiérarchie des normes communautaires*. Paris: L.G.D.J., 2000, p. XI.

31 ESTT jurisprudencijoje yra konstatuota, kad Bendrija yra sukūrusi naują teisinę tvarką, kad jos naudai valstybės tam tikrose srityse apribojo savo suverenias teises; kad yra sukurti viršvalstybiniai organai, kas nėra būdinga bendrajai tarptautinei teisei; kad ES teisė veikia ir taikoma tiesiogiai šalyse narėse, kad valstybės narės sutiko, jog ES sutartys bei ES organų aktai turės prioritetą nacionalinės teisės atžvilgiu; kad ESTT sprendimai privalomi valstybėms, jų nacionalinės teisės subjektams bei ES institucijoms, kad ES teisės subjektais yra ne tik valstybės, bet ir jų fiziniai bei juridiniai asmenys.

32 CJ, 18 décembre 2014, avis, 2/3, ECLI:EU:C:2014:2454.

kitaip susijusios su ES teise) būdingi principai, dar kitiems pagrįsti reikėjo analizuoti pačios ES teisės specifiką.

Neretai Teisingumo Teismas naudojasi kombinuotais šaltiniais: principas gali būti pagrindžiamas ir tarptautine, ir nacionaline teise. Antai *Kücükdeveci* sprendime[33] Teisingumo Teismas, remdamasis *Mangold* sprendimo 74 punktu, priminė, kad vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityse principas, kuris kildinamas iš įvairių tarptautinės teisės dokumentų ir bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų, tačiau kurio vienintelis tikslas – šiose srityse nustatyti kovos su diskriminacija dėl įvairių priežasčių, įskaitant amžių, bendruosius pagrindus.

Beje, kartais formuluojant principus sunku „nubrėžti ribą, kurie iš jų kilę iš vidaus teisinių tvarkų, kurie iš tarptautinės tvarkos“[34]. Tokiais atvejais Teismo motyvai bendresni.

Galima teigti, kad bendrųjų principų atskleidimas ESTT jurisprudencijoje išryškina įvairių teisinių įtakų susipynimą. Hibridinė ES teisės prigimtis verste vertė ESTT dairytis tiek į tarptautinę, tiek į nacionalines teisines sistemas.

Kol ES teisė buvo suprantama kaip tarptautinės teisės porūšis ar kaip „nauja tarptautinės teisės tvarka“[35], nereikia stebėtis, kad įkvėpimo pirmiausia semtasi tarptautinėje teisėje. Teisingumo Teismas negalėjo neatkreipti dėmesio į tarptautinės viešosios teisės principus kaip sektiną pavyzdį. „Bendrieji principai, pripažinti civilizuotų tautų“, pagal Tarptautinio Teisingumo Teismo statutą yra tarptautinės teisės šaltinis. Tai įvairios kilmės principai, vieni išvedami iš „prigimtinio teisingumo“, kiti siejami su teisinio veikimo logika, treti – su tarptautinės bendrijos santykių specifika ar buvo transplantuoti iš nacionalinių teisinių sistemų.[36]

---

[33] CJ, 19 janvier 2010, *Kücükdeveci*, C-555/07, ECLI:EU:C:2010:21.

[34] Coutron, M. Les principes en droit international. *Les principes en droit*, *supra* note 7, p. 307–308.

[35] CJ, 5 février 1963, *Van Gend en Loos*, 26/62, ECLI:EU:C:1963:1.

[36] Akehurst, M.; Malaczuk, P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 79.

Teisingumo Teismas ne kartą yra rėmęsis principais, kylančiais iš tarptautinės teisės. Antai Teisingumo Teismo *Komisija prieš Italiją* sprendimas buvo grįstas principais, susijusiais su vienas po kito einančių susitarimų numatytų pareigų suderinamumu.[37] Kiek vėliau *Van Duyn* bylos sprendime šis Teismas Bendrijos teisės taikymą susiejo su tarptautinės teisės principu, pagal kurį valstybė narė negali atsisakyti leisti sugrįžti į jos teritoriją savo pačios piliečiams ir jiems ten apsigyventi.[38] Tarptautinė teisė buvo prisiminta ir Teisingumo Teismui nagrinėtose bylose sprendžiant klausimus, susijusius su teritoriškumo principu.

Kiek vėliau *Racke* bylos sprendime Teisingumo Teismas prisiminė ir *pacta sunt servanda* principą. Teismo nuomone, Bendrija, priimdama reglamentą, sustabdantį prekybos lengvatas, numatytas su Bendrijos nare nesančia šalimi sudarytame susitarime arba remiantis juo, turi laikytis tarptautinės paprotinės teisės normų[39]. Kitoje byloje Teisingumo Teismo dėmesio centre atsidūrė ir *geros valios*, taip pat *tarptautinės teisės sutarčių santykinio poveikio* principai (žr. 2010 m. vasario 25 d. Teisingumo Teismo *Brita* bylos sprendimą[40]).

Kartais kitos teisinės sistemos principas būna kaip tam tikras atramos taškas Teisingumo Teismui aiškinti panašaus, bet daug labiau išplėtoto ir ES teisinės sistemos veikimui pritaikyto principo sampratai. Imkime tarptautinės teisės principą *pacta sut servanda* ir ESS įtvirtintą *lojalaus bendradarbiavimo* principą.[41] Teisingumo Teismo jurisprudencijoje atskleista, kad pastarasis principas taikomas visoms valstybės valdžios

---

37 CJ, 27 février 1962, *Commission c. Italie*, 10/61, ECLI :EU :C :1962 :2.

38 CJ, 4 décembre 1974, *Van Duyn*, 41/74, ECLI :EU :C :1974 :133.

39 CJ, 16 juin 1998, *Racke*, aff. C-162/96, ECLI: EU: C :1998 :293 (kaip *clausula rebus sic stantibus* panaudojimo atvejis).

40 CJ, 25 février 2010, *Brita*, C-386/08, ECLI:EU:C :2010:91.

41 Pagal ESS 4 str. 3 pastraipą, vadovaudamosi lojalaus bendradarbiavimo principu, Sąjunga ir valstybės gerbia viena kitą ir viena kitai padeda vykdydamos iš sutarčių kylančias užduotis, kad užtikrintų pagal sutartis ar Sąjungos institucijų aktus atsirandančių pareigų vykdymą, valstybės narės imasi bet kurių reikiamų ir specialių priemonių, kad valstybės narės padeda Sąjungai įgyvendinti jos užduotis ir nesiima jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti Sąjungos tikslų.

institucijoms, taip pat teismams, turintiems garantuoti individų teises, kylančias iš ES teisės[42], kad valstybės narės turi ne tik susilaikyti nuo priemonių, kurios kliudo ES tikslams, bet imtis pozityvių veiksmų siekdamos veiksmingai taikyti ES teisę konkrečiose situacijose[43]. *Lojalaus bendradarbiavimo* principas savo reikšme „gerokai pralenkia tarptautinės teisės principą *pacta sunt servanda* ir priartėja prie federalinio principo, kuris Vokietijos konstitucinėje teisėje vadinamas *Bundestreue*“[44]. Valstybės narės ir jų valdžios institucijos privalo laikytis įsipareigojimų, duotų stojant į ES, šio reikalavimo turi laikytis ne tik įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia, bet ir teisminė (anksčiau doktrinoje ginčytasi, kokiu mastu šios prievolės įpareigoja kiekvienos valstybės narės teisminę šaką).

Augant tarptautinės žmogaus teisių apsaugos teisės mechanizmų reikšmei, į Teisingumo Teismo jurisprudenciją perkeliamas ne vienas iš jos taikomų instrumentų (ypač EŽTK), taip pat ir daugelis EŽTT jurisprudencijoje išplėtotų principų. Teisingumo Teismas, kurio veiklą vertinant nuolatos pažymima, kad žmogaus teisių apsauga ES teisinėje tvarkoje yra visų pirma Teismo kūrinys, pavyzdžio pirmiausia ieškojo europinių tarptautinių teisminių institucijų praktikoje. Ji išlieka svarbi ir toliau (neatsitiktinai pagal ESS 6 straipsnio 3 dalį EŽTK garantuojamos pagrindinės teisės laikomos ES teisės bendraisiais principais).

ES teisė, kaip regiono integracinė teisė, skiriasi nuo tarptautinio bendradarbiavimo teisės. Jai būdinga kitokia santykių reguliavimo logika. Kitados vienoje byloje valstybės bandė remtis tarptautinės teisės principu, pagal kurį nukentėjusi dėl kitos šalies įsipareigojimų nevykdymo valstybė gali nuspręsti nevykdyti susijusių įsipareigojimų. Teisingumo Teismas atsakė aiškiai[45]: Sutartis neapsiriboja vien tarpusavio pareigų įvairiems Bendrijos teisę taikantiems subjektams sukūrimu, bet įsteigia naują teisinę tvarką, todėl, išskyrus išorinėje srityje tiesiogiai numatytus

[42] CJ, 22 février 1980, Just, 68/79, ECLI :EU :C :1980:57.

[43] CJ, 21 septembre 1989, Commission / Grèce, 68/88, ECLI :EU :C :1989 :339.

[44] Due, O. L'article 5 du Traité CEE. La disposition de caractère fédérale. *Recueil des cours de l'académie de droit européen*, 1991, Vol. II-1, p. 35.

[45] CJ, 13 novembre 1964, Commission /*Luxembourg et Belgique*, 90-91/63, ECLI :EU :C :1964 :80.

atvejus, sutartis draudžia pačioms valstybėms narėms vykdyti teisingumą tarpusavio santykiuose.

ES teisei, kaip specifinei teisinei sistemai, netiko ir tarptautinei teisei būdingas abipusiškumo principas, kuris yra sunkiai suderinamas su solidarumo principu – vienu iš ES funkcionavimo pagrindų.

Kur kas dažniau ESTT „įkvėpimo šaltiniu" formuluojant bendruosius ES teisės principus tampa valstybių narių konstitucinės ir teisinės tradicijos. Neatsitiktinai ESS 6 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų[46], sudaro ES teisės bendruosius principus, o SESV 340 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, kad deliktinės atsakomybės atveju ES pagal bendrus valstybių narių teisinėms sistemoms būdingus principus atlygina bet kokią žalą.

Nacionalinio šaltinio panaudojimo kelią formuluojant naują ES principą procesą, pasak M. Herdegeno, sudaro trys etapai[47]: 1) pirminės medžiagos nustatymas, nacionalinių principų, glūdinčių atitinkamų valstybių narių teisėje, identifikavimas; 2) bendro visoms valstybėms narėms principo (bendro vardiklio) formulavimas, kuris tampa bendru ES teisės principu; 3) specifinės taisyklės išvedimas iš šio bendrojo ES teisės principo.

Tačiau kiekvienu atveju Teismas neturi pamiršti, kad nacionalinė patirtis (tam tikras principas, žinomas nacionaliniuose teisės aktuose, teismų praktikoje ar doktrinoje) yra prasminga tik tuomet, kai ji dera ES teisei, nesikerta su šios teisės sistemos esme, kurios negalima traktuoti kaip svetimkūnio.

Kelių valstybių narių teisėje toks pavyzdys turi būti? Visų, daugumos valstybių narių, o gal užtenka, kad jis įtvirtintas daugiau nei vienoje valstybėje narėje? Štai *Mangold*[48] byloje tik Suomijos ir Portugalijos

---

[46] Pabraukta autoriaus.

[47] Herdegen, M. General Principles of EU Law – the Methodological Challenge. *General Principles of EC Law in a Process of Development*, *supra* note 7, p. 347.

[48] CJ, 22 novembre 2005, *Mangold*, C-144/04, ECLI:EU:C:2005:04.

konstitucijos galėjo būti pagrindas formuluojant nediskriminavimo dėl amžiaus principą. Šis teismo sprendimas kritikuotas. Nelabai pagrįstai, nes idėjos šaltiniu galima laikyti ir daug bendresnio pobūdžio diskriminavimo draudimo įvairiais pagrindais principą, būdingą daugeliui konstitucinių sistemų, o Suomijos ir Portugalijos konstitucinės sistemos tik šiuo požiūriu yra priekinės, bet ne einančios skirtingu keliu.

Todėl toks įkvėpimo „pasisėmimas" prasmingas. Matematinio vidurkio išvedimo metodas čia netinka. Teismo siekis kitoks – „išvesti labiausiai atitinkantį sutarties tikslui principą"[49]. Žinoma, jeigu principas būdingas tik paskiroms šalims, į jį atsiremti rizikinga. Vien reikiamo principo buvimo nacionalinėje teisėje irgi neužtenka. „Iš tiesų, atsižvelgiant į specifinius Bendrijai suteiktus tikslus, yra nacionalinės teisinės tvarkos ir bendrijos teisinės tvarkos prigimčių skirtingumai"[50]. Tik atitinkantis ES tikslus ir organiškai susijęs su ES teisės sistema bendras valstybėms narėms principas gali įgyti *bendrojo* ES *teisės principo statusą.*

Kiekvieno tokio principo atsiradimo ES teisėje istorija verta dėmesio. Antai *teisinio saugumo principą* „po Antrojo pasaulinio karo Federalinis Konstitucinis Teismas pasisėmė iš Vokietijos teisės istorijos, jis paskelbė, kad ši koncepcija sietina su teisinės valstybės principu, tokiu, koks jis buvo įtvirtintas Pagrindinio įstatymo 20 ir 28 straipsniuose"[51]. Jis greitai buvo pripažintas kitų šalių konstitucinėse sistemose, o netrukus ir ES teisėje.

Daugelis bendrųjų ES teisės principų (principas *bis in idem*, teisėto saugumo, teisėtų lūkesčių, įgytų teisių apsaugos, proporcingumo, teisės į gynybą, verslo ir ekonominės veiklos laisvės ir t.t.) yra atkeliavę iš nacionalinių teisinių sistemų. Kaip matyti, ne vienas jų yra susijęs su teisinės valstybės principu. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje juos dažnai aptiksime.

---

[49] Van Raepenbusch, S. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. Bruxelles: Larcier, 2011, p. 445.

[50] Jacqué, J. P. *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 6e édition. Paris: Dalloz, 2010, p. 503.

[51] Gautron, J.-C. Le principe de protection de confiance légitime. *Le droit de l'Union européenne. Liber amicorum en l'honneur de Jean Raux*, *supra* note 7, p. 202.

Antai aiškindamas *proporcingumo* principą Teisingumo Teismas savo sprendimuose įvairiausiais klausimais (laisvas prekių, paslaugų, asmenų judėjimas, europinė viešoji tarnyba ir kt.) išryškino įvairius jo elementus. Pasak Teismo, šis principas reiškia, kad institucijos, vykdydamos savo įgaliojimus, nustatydamos įpareigojimus ekonominiams subjektams, neviršytų to, kas yra būtina norint pasiekti tikslus, kuriuos institucijos turi įgyvendinti[52], kad šių institucijų aktai neviršytų ribų to, kas yra tinkama ir būtina norint pasiekti numatytą tikslą[53].

Proporcingumo principas įpareigoja valstybes nares, kai jos nustato tam tikrus „objektyvius“ judėjimo laisvės suvaržymus (pvz., asmenų judėjimo suvaržymų grindimas viešąja tvarka, prekių judėjimo – imperatyviais reikalavimais ar išimtimis, įtvirtintomis pirminėje teisėje), kad tokie suvaržymai, siekiant teisėto tikslo, būtų proporcingos priemonės[54] ir t.t.

Kartais Teismas, išvesdamas bendrąjį ES teisės principą, nesitenkina vien nacionaliniais įkvėpimo šaltiniais ir savo argumentaciją sutvirtina kitais šaltiniais. Antai veiksmingos teisminės gynybos principas, kaip konstatavo Teisingumo Teismas *Unibet* bylos sprendime, yra bendrasis ES teisės principas, kylantis iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, jis įtvirtintas EŽTK 6 ir 13 str., dar kartą patvirtintas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje.[55]

„Importinės“ kilmės principai priešinami ES teisinės sistemos specifikos (bendrijos organizacijos ir veikimo „logikos“) nulemtiems principams. Toks skyrimas galimas, tačiau jo neturėtume suabsoliutinti.

ES teisė – specifinė, regioninė integracinė teisė, organiškai jungianti įvairios kilmės elementus. Tai teisė, kuria siekiama kurti vis glaudesnę Europos tautų sąjungą. Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į ES steigimo, politinės, ekonominės integracijos pagrindus, bando išvesti ir

[52] CJ, 18 mars 1980, *Forbes de Thy-Marcinelle et Monceau*, 26/79 et 86/79, ECLI :EU :C:1980 :82.

[53] CJ, 5 décembre 2000, *Guimont*, C-448/98, ECLI :EU :C :2000 :663.

[54] CJ, 14 juillet 1977, *Sagula*, 8/77, ECLI:EU:C:1977:131; CJ, 26 novembre 1975, *Coenen*, 39/75, ECLI:EU:C:1975:162.

[55] CJ, 13 mars 2007, *Unibet*, C-432/05, ECLI:EU:C:2007:163.

principus, būdingus kaip tik tokiai integracinei teisinei sistemai. Visiems šiems principams būdinga viena – jie nulemti ES kaip integracinės bendrijos kūrimo specifikos, specifinės šios teisės prigimties ir pobūdžio. Kartais tokie principai tiesiogiai minimi steigimo sutartyse kaip grindžiantys ES, kartais juos Teisingumo Teismas išveda vien remdamasis ES teisės specifika. Vieni šių laikomi „konstituciniais" (pvz., kompetencijos suteikimo principas, institucinės pusiausvyros ar lojalaus bendradarbiavimo ir pan.), kiti traktuojami kaip bendrieji ES teisės principai (pvz., vienodo požiūrio principas).

Tokių principų pagrindimo keliai yra įvairūs. Kartais teisinio aiškinimo operacijų grandinė ilga, kartais – argumentacija minimali: ES teisės aktas nurodomas kaip šaltinis ir fiksuojama principo esmė. Štai Teisingumo Teismas *Akzo* bylos sprendime[56] priminė, kad vienodo požiūrio principas yra bendrasis Sąjungos teisės principas, įtvirtintas ES pagrindinių teisių chartijos 20 ir 21 straipsniuose, kad iš nusistovėjusios teismo praktikos matyti, jog pagal šį principą reikalaujama, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos skirtingai, o skirtingos – vienodai, jei toks vertinimas negali būti objektyviai pagrįstas. Remdamasis tokia principo samprata Teismas toje byloje įvertino konfidencialumo principo netaikymą susirašinėjimui su vidaus advokatu ir nurodė, kad pastarasis iš esmės yra kitokioje padėtyje nei išorės advokatas, todėl atitinkamos jų situacijos nėra panašios, taigi negalima kalbėti apie vienodo požiūrio principo pažeidimą.

Ar galime *vienodo požiūrio principą* laikyti grynai vidinės ES teisinės sistemos logikos nulemtu principu? Pagal jo įtvirtinimą – be jokios abejonės. Kita vertus, jeigu jo nebūtų Chartijoje, Teisingumo Teismas gal būtų įkvėpimo ieškojęs kituose šaltiniuose (beje, ir būtų juos nesunkiai radęs). Tai rodo, kad kai kurių principų grynai „vidinė" kilmė gali būti ginčijama, keliamas klausimas, ar Teismo nurodytas idėjos šaltinis iš tikro yra „pirminis". Tai rodo, kad ne visada galima ramia širdimi kalbėti apie ES specifikos nulemtus principus.

[56] CJ, 14 septembre 2010, *Akzo*, C-550/07P, ECLI:EU:C:2010:512.

3. ES teisės principų norminio pobūdžio funkcijos

Principų esmės atskleidimas sietinas ir su jiems tenkančiomis funkcijomis. Funkcijos – vienas pagrindų, leidžiančių išskirti principą iš teisinio reguliavimo taisyklių visumos. Kokia jų teisinė paskirtis, kokios jų poveikio kryptys?

Dar kartą susiduriame su įvairiausiomis ES principų funkcijų tipologijomis. Į ES teisės principų funkcijas galima žvelgti įvairiais požiūriais, kuriuos galima suvesti į dvi grupes. Pirmajai požiūrių grupei būdingas siekis šį reiškinį suvokti plačiau, matyti *ne tik grynai teisinius*, *bet ir su jais susijusius kitus* aspektus. Antroji požiūrių grupė susikoncentruoja vien į principų *norminio veikimo* aspektą.

Pirmojo požiūrio pavyzdžiu galėtų būti Denys Simono klasifikacija, akcentuojanti bendrųjų principų „funkcijų daugybiškumą“. Pagal principų funkcijų poveikio lauką jis skiria (pasiskolinęs iš *bendrosios sistemų teorijos* terminus) *endotropines ir ektotropines funkcijas*[57]. Pirmosios – vidinės, antrosios – išorinės. Sistemos nuoseklumo užtikrinimas, jos legitimizacija priklausytų pirmai grupei, o antrajai grupei – principai, užtikrinantys įvairių teisinių sistemų Europoje konvergenciją (jų pavyzdžiais galėtų būti *délai raisonable* (racionaliai pagrįstas laiko tarpas) ar teisingo proceso principai, atkeliavę iš EŽTT jurisprudencijos, vartojami Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų jurisprudencijoje).

Kartais skiriamos teisės principams būdingos dvi pagrindinių funkcijų grupės – *norminės* (spragų užpildymo, teisės aiškinimo) funkcijos ir *teisės nuoseklumo* (t. y. vidinio struktūravimo, harmonizavimo) *užtikrinimo funkcijos*.[58]

Taip pat siūloma ES teisei taikyti principų funkcijų skirstymą į tris grupes: politines, teisines ir instrumentines.[59] Politinės funkcijos sietųsi

[57] Simon, D., *supra* note 17, p. 300.

[58] Caudal, S. Rapport introductif. *Les principes en droit*, *supra* note 7, p. 9–18.

[59] Žr. Untermaier, J. Les principes du droit de l'environnement. *Les principes en droit*, *supra* note 7, p. 213–220. Pastebėtina, kad Jean Untermaier šią klasifikaciją panaudoja analizuodamas aplinkos apsaugos teisės principus.

su principais, kurie skatina teisės raidą, ją kreipia pokyčių kryptimi, teisinės – su norminiais aspektais, su teisės palaipsniu plėtojimu, instrumentinės – supaprastinimo ir apibendrinimo teisėje uždavinių įgyvendinimu.

Norminio pobūdžio bendrųjų ES teisės principų funkcijų nagrinėtojai regi nevienodą šių funkcijų skaičių.

Pagal K. Lenaerts ir J. A. Gutiérez-Fons ES teisės bendrieji principai vykdo *trejetą funkcijų*: spragų užpildymo, pagalbos aiškinant ES teisę ir su ja susijusią nacionalinę teisę, teisminės kontrolės pagrindų.[60] Panašiai teigia ir T. Tridimas „Jie [principai] funkcionuoja kaip pagalba aiškinimui, kaip patikros pagrindas ir kaip teisės taisyklės, kurių pažeidimas gali sukelti deliktinę atsakomybę“[61]. Taip pripažįstamos interpretacinė, teisminės kontrolės bei atsakomybės už pažeidimą pagrindo funkcijos. J. H. Janso, S. Prechal, R. J. G. M. Widdershoveno, J. van den Brinko, W. den Oudeno nuomone, bendrieji principai ES teisėje vykdo minėtas tris funkcijas (spragų užpildymo, aiškinimo pagalbos, kontrolės pagrindo), tačiau, pasak šių autorių, minėtus principus galima papildomai laikyti ir valstybių narių veiksmų kontrolės standartais.[62]

Kiti autoriai linkę įžvelgti tik dvi šiems principams tenkančias funkcijas. J. Temple Longo manymu, kiekvienam ES teisės bendrajam principui teisinio poveikio požiūriu būdinga tai, kad jis „yra Bendrijų sutarčių ir įstatymų bei kitų aktų aiškinimo taisyklė ir pagrindinė teisinė taisyklė, kuri panaikina Bendrijų teisės srityje priimtą priemonę, kuri prieštarauja tam principui“[63]. Taigi į bendruosius principus reikia atsižvelgti tiek aiškinant ES teisę, tiek ir vertinant ES teisės srityje priimtų aktų galiojimą. Labai panašiai mano ir Aude Bouveresse, jos nuomone, šie principai

---

60 Lenaerts, K.; Gutiérez-Fons, J. A. The Constitutional allocation of Powers and General Principles of EU Law. *Common Market Law Review*, 2010/47, p. 1629.

61 Tridimas, T., *supra* note 7, p. 29.

62 Van den Brink, J.; Den Ouden, W.; Prechal, S.; Widdershoven, R. J. G. M.; Jans, J. H. General Principles of Law. *Europeanisation of Public Law*. Jans, J. H.; Prechal, S.; Widdershoven, R. J. G. M. (eds.), Second Edition. Gronningen: Europa Law Publishing, 2015, p. 139–140.

63 Temple Lang, J. Legal Certainty and Legitimate Expectations as General Principles of Law. *General Principles of European Community Law*, *supra* note 7, p. 163.

atlieka dvi funkcijas. Jie „suteikia prasmę neaiškiai normai ir, be to, užpildo teisinę tuštumą, teisės spragą“[64].

Trejeto bendrųjų ES principams tenkančių funkcijų šalininkams pirmuoju atveju ES principais siekiama užtikrinti nuoseklų ES teisės, taip pat ir nacionalinę teisės, kuria yra įgyvendinami ES teisės reikalavimai, aiškinimą. Antruoju atveju Teisingumo Teismas, remdamasis tokiais principais, užpildo tiek ES steigimo sutarčių autorių paliktas nuostatų spragas, taip pat ir ES įstatymų kūrėjo teisinių tekstų „plyšius“, kitaip sakant, Teismo taikoma *gap-filing* funkcija užtikrina ES teisės autonomiją ir nuoseklumą. Trečiuoju atveju – ES teisės bendriesiems principams teikiama teisminės kontrolės pagrindų reikšmė. Prieštaravimas atitinkamam principui reiškia ES teisės akto negaliojimą (ir nacionalinio teisės akto, įgyvendinančio ES teisę) netaikymą.

Minėta, kad bendrieji ES teisės principai mus domina kaip specifinis teisinis elementas. Šio elemento specifiką parodo būtent jam tenkančios norminio pobūdžio funkcijos. Todėl šios straipsnio tyrimui reikšmingus ES teisės principų kategorijos aspektus ir bandoma atskleisti pasinaudojant pastarąja funkcijų tipologija.

Teisės aiškinimo funkcija. Teisės aiškinimas – tipiška teismo funkcija. Pats teisminės bylos nagrinėjimas suponuoja teisės aiškinimąsi, nes tik išsiaiškinus teisinio reguliavimo prasmę gali juo pagrįsti sprendimą.

Principų panaudojimo aiškinant ES teisę prielaidos įtvirtintos pirminės ES teisės aktuose (ESS 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ESTT užtikrina, kad aiškinant ir taikant teisę būtų laikomasi teisės. ESS 6 straipsnio 1 dalies 3 pastraipoje nustatyta, kad Chartijoje nurodytos teisės, laisvės ir principai aiškinami laikantis Chartijos VII antraštinės dalies bendrųjų nuostatų, reglamentuojančių jų aiškinimą ir taikymą, o šio straipsnio 3 dalyje fiksuota, kad pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, sudaro ES teisės bendruosius principus).

---

64 Bouveresse, A. *Le pouvoir discrétionnaire dans l'ordre juridique communautaire*. Bruxelles: Bruylant, 2010, p. 261.

T. Tridimas pastebi, kad visais atvejais, kai tenka aiškinti ES priimtas priemones, „pirmenybė turi būti teikiama tokiam aiškinimui, pagal kurį, kiek tai yra galima, ši priemonė būtų suderinama su Sutartimi ir bendraisiais teisės principais“[65]. Kaip tik tokiu keliu Teisingumo Teismas ėjo *Komisija prieš Tarybą*, *Klensch*, *Rauch* bylų sprendimuose[66] kai aiškindamas žemės ūkio reglamentus ir kitas priemones vadovavosi lygaus požiūrio principu, teisėtų lūkesčių apsaugos principu, laisve užsiimti verslu ar profesine veikla, kitomis pagrindinėmis laisvėmis ir proporcingumo principu.

Principai – teisinės sistemos pagrindai, tad jų įtaka jaučiama visose ES teisinio reguliavimo srityse. Antraip jie niekuo neišsiskirtų iš bendro norminio masyvo. Kaip Teisingumo Teismas pasinaudoja principo aiškinamąja funkcija, pavyzdžiu galėtų būti *Sturgeon* byla, susijusi su nacionalinių teismų, nagrinėjusių ginčus dėl kompensacijų išmokėjimo keleiviams, kai į paskirties oro uostą lėktuvas atvyko pavėlavęs 22 ir 25 val., nei buvo iš anksto numatyta, prašymu priimti prejudicinį sprendimą.[67]

Prašymas priimti prejudicinį sprendimą buvo siejamas su Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 261/2004 nuostatomis, numačiusiomis, kad atšaukus skrydį keleiviai turi teisę į kompensaciją, kurią skrydį vykdantis oro vežėjas išmoka pagal šio reglamento 7 straipsnį. Tačiau iš Reglamento teksto nebuvo aiškiai matyti, ar tokią teisę turi atidėtų skrydžių keleiviai.

Teisingumo Teismas pažymėjo, kad pagal Teisingumo Teismo praktiką aiškinant Bendrijos teisės nuostatą reikia atsižvelgti ne tik į jos formuluotę, bet ir į kontekstą bei reglamentavimo, kurio dalis ji yra, tikslus, taip pat į tai, kad Bendrijos akto dėstomoji dalis yra neatskiriama nuo jo pagrindimo ir prireikus turi būti aiškinama atsižvelgiant į tuos motyvus, kuriais vadovaujantis jis buvo priimtas.

---

[65] Tridimas, T., *supra* note 7, p. 29.

[66] CJ, 13 décembre 1983, *Commission c. Conseil*, 218/82, ECLI:EU:C:1983:369; CJ,25 novembre 1986, *Klensch*, C-201/85, ECLI:EU:C:1986:439; CJ, 21 mars 1991, *Rauch*, C-314/89, ECLI:EU:C:1991:143.

[67] CJ, 19 novembre 2009, *Sturgeon*, C- 402 et 432/07, ECLI:EU:C:2009:716.

Teisingumo Teismas nurodė, kad nors galimybė remtis *ypatingomis aplinkybėmis*, leidžianti oro vežėjams nemokėti Reglamento Nr. 216/2004 7 straipsnyje numatytos kompensacijos, numatyta tik šio reglamento 5 straipsnio 3 dalyje, susijusioje su skrydžio atšaukimu, šio reglamento 15 konstatuojamojoje dalyje skelbiama, kad šiuo pateisinimu gali būti remiamasi ir tuo atveju, kai dėl tam tikrą dieną tam tikro orlaivio atžvilgiu priimto oro eismo valdymo sprendimo *skrydis ilgam atidedamas [arba] atidedamas iki kitos dienos.* Kadangi atidėjimo ilgam laikui sąvoka nurodyta kalbant apie ypatingas aplinkybes, reikia manyti, kad su teise į kompensaciją teisės aktų leidėjas susiejo ir ją.

Reglamento tikslas – užtikrinti aukštą apsaugos lygį oro transporto keleiviams, nesvarbu, ar situacija, kurioje jie atsidūrė, yra atsisakymas vežti, skrydžio atšaukimas ar atidėjimas ilgam laikui, nes visi jie yra panašių dėl oro transporto patiriamų rimtų nemalonumų ir nepatogumų aukos. Todėl nuostatos, kuriomis oro transporto keleiviams suteikiamos teisės, įskaitant teisę į kompensaciją, turi būti aiškinamos plačiai ir todėl negalima automatiškai preziumuoti, kad atidėtų skrydžių keleiviai neturi teisės į kompensaciją ir šios teisės pripažinimo tikslais negali būti prilyginti atšauktų skrydžių keleiviams.

Teisingumo Teismas pažymėjo kad pagal bendrąjį aiškinimo principą Bendrijos aktas turi būti aiškinamas kiek įmanoma taip, kad nebūtų paneigtas jo galiojimas. Be to, esant keliems galimiems ES teisės nuostatos aiškinimo variantams, pirmenybė turi būti teikiama tam, kuris užtikrintų jos praktinį veiksmingumą. Teismas, tęsdamas tokią argumentaciją, priminė[68]: „Šiuo atžvilgiu bet kuris Bendrijos aktas turi būti aiškinamas laikantis visos pirminės teisės, įskaitant vienodo požiūrio principą, kuriuo reikalaujama, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos skirtingai, o skirtingos situacijos – vienodai, nebent toks vertinimas būtų objektyviai pagrįstas.“[69]

---

[68] Žr. *Sturgeon* sprendimo 48 punktą (CJ, 19 novembre 2009, *Sturgeon*, C-402 et 432/07, ECLI:EU:C:2009:716).

[69] 2004 m. gruodžio 14 d. sprendimo *Swedish Match*, C-210/03, Rink. p. I-11893, 70 punktas, ir 2006 m. sausio 10 d. sprendimo *IATA ir ELFAA*, C-344/04, Rink. p. I-403, 95 punktas.

Todėl šioje byloje Teisingumo Teismas konstatavo, kad Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 261/2004 dėl kompensavimo ir pagalbos keleiviams 5–7 straipsniai aiškintini taip, kad atidėtų / vėluojančių skrydžių keleiviai turi teisę į šiame reglamente numatytą kompensaciją, kai dėl tokių skrydžių praranda tris ir daugiau valandų, t. y. kai galutinę paskirties vietą pasiekia trimis ir daugiau valandų vėliau nei iš pradžių nustatytas laikas.

Teisingumo Teismo nuomone, toks atidėjimas / vėlavimas nesuteikia keleiviams teisės į kompensaciją, jei oro transporto vežėjas gali įrodyti, kad atidėjimą / vėlavimą lėmė ypatingos aplinkybės (t. y. aplinkybės, kurių oro transporto vežėjas negali realiai kontroliuoti).

Sturgeon argumentacija po kiek laiko buvo pakartota *Nelson* bylos sprendime.[70] Pastarasis sprendimas patvirtino pasirinkto aiškinimo stabilumą.

Kartais, aiškinant ES teisę, būtina atsižvelgti į kelis principus. Tokiu atveju svarbu nustatyti jų teisingą pusiausvyrą, nepaneigiant nė vieno iš jų esmės. Tokios pusiausvyros paieška visados rizikinga, susijusi su tinkamų pusiausvyros kriterijų nustatymu ir jų pritaikymu. Antai, kai Teisingumo Teismas susiduria su laisvo judėjimo ir gamtinės aplinkos apsaugos principų taikymu, jis pasitelkia tris kriterijus: a) „sveiko proto“ taisyklę, pagal kurią identifikuojami tų sričių būtini reikalavimai; b) „proporcingumo principą“, pagal kurį nustatomas konkrečių valstybių narių siekiamo aplinkos apsaugos lygio įsiskverbimas į laisvą judėjimą, ir c) Teismas nagrinėja, ar tokia gamtos apsaugos ir judėjimo laisvės kolizija, susijusi su nevienodu vidaus ir bendrijos prekybos vertinimu, konkrečioje valstybėje gali būti pateisinama.[71]

„Spragų užpildymo“ funkcija. Spragų teisės aktų tekste užpildymas – vienas iš teisės aiškinimo aspektų. Aiškindami teisės aktus susiduriame su žodinėmis formuluotėmis. Ne viską įmanoma surašyti teisės akte, kai kurie dalykai yra menami. Tuo labiau, kad ESS ir SESV, kaip ir kiekvienas

[70] CJ, 23 octobre 2012, *Nelson*, C-581/10 et C-629/10, ECLI:EU:C:2012:657.

[71] Lenaerts, K.; Gutiérez-Fons, J. A., *supra* note 60, p. 1653.

steigiamojo pobūdžio aktas, nustato ES organizacijos ir veiklos pagrindus. Daug šiuose aktuose ir itin bendrai suformuluotų nuostatų. Tokiuose aktuose teisinis reguliavimas toli peržengia žodines formuluotes.

Spragų užpildymo funkcija reiškia, kad Teisingumo Teismui tenka užpildyti tuos praleistus ES teisinių aktų (tiek pirminės, tiek išvestinės teisės) numanomus tarpus, logišką sistemos dalį. Tokiu atveju ypač svarbūs yra teleologinis ir sisteminis aiškinimo metodai. Ypač teleologinis aiškinimas, kai tikrąjį teisinio reguliavimo turinį suvokiame atsižvelgę į teisinės sistemos tikslus. Doktrinoje pabrėžiama, kad „turi būti nagrinėjama, kaip Teisingumo Teismas naudoja teleologinį aiškinimą formuluodamas bendruosius principus, kurie gali tikti Europos teisinei tvarkai ir yra būtini sistemos spragoms užpildyti“[72]. Taip užtikrinamas teisinės sistemos nuoseklumas, į vieną logišką visumą susiejami jos elementai.

Aiškindamas pirminę ES teisę Teisingumo Teismas susiduria ES steigiamųjų aktų kūrėjų paliktomis „spragomis“. Antrinės ES teisės aiškinimo atveju tenka spręsti ES teisės aktų leidėjo paliktų „spragų“ likimą. Ir vienu, ir kitu atveju Teisingumo Teismas pirmiausia turi išsiaiškinti, kodėl tam tikrų dalykų akto kūrėjas tiesiogiai neįrašė.

Atsakymai gali būti patys įvairiausi. Gal tie dalykai laikomi savaime aiškūs, jog jų tiesiogiai aprašyti nereikia? Gal manyta, kad anksčiau tekste pavartota bendra formuluote išspręstas ir šis klausimas? O gal „spraga“ palikta sąmoningai, nepajėgus susitarti dėl teksto žodinės formuluotės? Teisinio teksto kūrėjas – dažniausiai kolegialus, parengiamoji medžiaga neretai irgi nedaug ką atskleidžia. Todėl bendrieji ES teisės principai būtų tas instrumentas, kuris turėtų padėti užpildyti tokią spragą. Teisingumo Teismui dažnai tenka užpildyti sutarčių ar išvestinės teisės „spragas pasitelkiant teisės principus arba ją aiškinti atsižvelgiant į tuos principus“[73].

Pagrindinių teisių apsaugos atsiradimas ES teisėje yra susijęs su teisminiu „spragų užpildymu“. Plačiai žinomame *Stauder* bylos sprendime[74]

[72] Groussot, X., *supra* note 7, p. 12.

[73] Van Raepenbusch S., *supra* note 49, p. 445.

[74] CJ, 12 novembre 1969, *Stauder*, 29/69, EU:C:1969:57.

pagrindinės teisės Bendrijos teisėje buvo pripažintos kaip bendrųjų teisės principų, kuriuos užtikrina ESTT, sudedamąja dalimi. Vėliau *Internationale Handelgessellschaft* bylos sprendime Teisingumo Teismas nurodė, kad pagarba žmogaus pagrindinėms teisėms yra integrali bendrųjų teisės saugomų principų, kurių laikymąsi užtikrina Teisingumo Teismas, dalis ir kad šių principų apsauga, įkvėpta valstybių narių bendrų konstitucinių tradicijų, turi būti užtikrinta nepažeidžiant Bendrijos struktūrų ir tikslų.[75]

Francovich ir kt. bylos sprendimas[76] – kitas panašios praktikos pavyzdys. Šiame sprendime Teismas suformulavo *valstybės atsakomybės už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Bendrijos teisės pažeidimų*, *priskiriamų valstybei*, *principą*, kaip neatskiriamą Sutarties sistemos dalį. Teismas, remdamasis ES teisės specifika, tuo, kad jos subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų nacionaliniai subjektai, kad ji ne tik nustato pareigas privatiems asmenims, bet ir suteikia teises, kad šios teisės atsiranda ne tik tada, kai Sutartis aiškiai jas suteikia, bet ir dėl pareigų, kurias Sutartis aiškiai apibrėžtu būdu nustato ir privatiems asmenims, ir valstybėms narėms, ir Bendrijos institucijoms. Visapusis Bendrijos normų veiksmingumas būtų pažeistas, o jų suteikiamų teisių apsauga susilpnėtų, jeigu privatūs asmenys negalėtų gauti žalos atlyginimo, kai jų teisės pažeidžiamos dėl Bendrijos teisės pažeidimo, kuris priskiriamas valstybei narei. Todėl Teismas padarė išvadą, kad valstybės atsakomybės už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Bendrijos teisės pažeidimų, priskiriamų valstybei, principas yra neatskiriama Sutarties sistemos dalis.

Ir Teismo kompetencija tikrinti Europos Parlamento priimtų aktų, kuriais siekiama sukelti teisines pasekmes tretiesiems asmenims, išvesta laikantis jau aptarto aiškinimo kelio. *Les Verts prieš Europos Parlamentą* byloje[77], kurioje nagrinėtas su Europos Parlamento rinkimų kampanija susijusių išlaidų padengimo klausimas, Teisingumo Teismas pirmiausia

[75] CJ, 17 decembre 1970, *Internationale Handelsgesellschaft*, 11/70, ECLI:EU:C:1970:114.

[76] CJ, 19 novembre 1991, *Francovich et autres*, C-6/90 et C-9/90, ECLI:EU:C:1991:428.

[77] CJ, 23 avril 1986, *Les Verts*, ECLI:EU:C:1986:166.

turėjo atsakyti į klausimą, ar jis, vykdydamas teisės sergėtojo funkciją, gali tikrinti ne tik Tarybos ir Komisijos priimtų aktų teisėtumą, bet ir Europos Parlamento priimtus aktus, kuriais siekiama sukelti teisines pasekmes tretiesiems asmenims. Šioje byloje Teismas rėmėsi Europos ekonominės bendrijos, kaip teisinės bendrijos, samprata, teisinės valstybės principu ir vienų teisinių nuostatų aiškinimu pasitelkus analogijos ir palyginimo principus, visos sistemos matymu. Teisinėje bendrijoje nei jos valstybės narės, nei jos institucijos negali išvengti patikrinimo, ar jų priimti teisės aktai atitinka pagrindinę konstitucinę chartiją – Sutartį. Todėl, Teismo manymu, Sutarties 173 straipsnio išaiškinimas, pagal kurį Europos Parlamento aktai nepatenka tarp tų aktų, kurie gali būti apskundžiami, lemtų prieštaravimą tiek Sutarties dvasiai pagal 164 straipsnį, tiek jos sistemai. Todėl ieškinys dėl panaikinimo gali būti pareiškiamas ir dėl Europos Parlamento priimtų aktų, kuriais siekiama sukelti teisines pasekmes tretiesiems *asmenims.*

Teisminės kontrolės pagrindo funkcija drauge yra pripažįstamas teisės principo norminis turinys. Teisės sistemoje žemesnė teisė turi atitikti aukštesnę. Teisinio reguliavimo suderinimas grindžiamas jų teisinio turinio palyginimu. Antrinė ES teisė turi atitikti pirminę ES teisę, o srityse, susijusiose su ES teise, nacionalinis reguliavimas turi derėti su ES teise.

Bendrieji ES teisės principai gali būti ir teisminės kontrolės pagrindas. Tokios kontrolės esmė: principo reikalavimų ir ginčijamos normos palyginimas.

Principai – sudėtingesnė teisinė materija nei teisės normos. Teisės normų aiškinimas ir taikymas dažniausiai yra daug paprastesnis. Žinoma, tenka iš teisės akto nuostatų išlukštenti normą, išsiaiškinti joje nustatytas teisinio reguliavimo subjektams tenkančias teises, pareigas, jų taikymo sąlygas, normos sąsajas su kitu teisiniu reguliavimu. Kolizijos tarp normų irgi sprendžiamos teisininkams gerai žinomais ir įprastais būdais. O principo lakonišką maksimą paversti konkrečiais teisiniais reikalavimais yra daug sudėtingiau. Reikalingas kūrybiškumas, ne tik teisės paviršinių klodų (teisinio reguliavimo aktų) išmanymas, bet ir teisės vertybinės esmės bei teisinio konteksto reikšmės supratimas. Principo esminiai elementai

iki išaiškinimo dažniausiai yra tik numanomi, jų tikrasis turinys paaiškėja būtent principo taikymo procese, įvertinus visus reikšmingus veiksnius. Principų kolizijos atveju tenka rasti nagrinėjamai situacijai būdingą principų pusiausvyrą.

Principo norminio krūvio aiškinimas yra susijęs su didesne aiškintojo laisve, taigi ir didesne atsakomybe. Todėl principų taikymas įpareigoja teismą aiškiai ir pakankamai motyvuoti jo prasmę ir turinį, įtikinti adresatus argumentų teisiniu solidumu. Kitaip atrodys, kad sprendimą nulėmė ne teisės reikalavimai, bet teisėjų politinės ar moralinės preferencijos.

Nepamirškime ir teisminės teisės specifikos. Retai kada principo turinys atskleidžiamas visa apimtimi, paprastai jo turinys išryškėja byla po bylos atskleidžiant konkretiems tyrimams reikšmingus principo elementus, jo sąsajas su kitais teisinio reguliavimo elementais. Principo kontūrai virsta nuoseklia teisinių reikalavimų visuma Teismo sprendimuose, įvardijamuose kaip suformuota teismo jurisprudencija.

Kaip bendrieji ES teisės principai lemia ginčijamo akto teisėtumo vertinimą? Štai *Aurubis Balgaria AD* sprendime[78] Teisingumo Teismas pažymėjo, kad už muitų teisės aktų pažeidimus valstybės narės turi teisę pasirinkti, kaip jos mano, tinkamas sankcijas. Tačiau šią kompetenciją jos turi įgyvendinti laikydamosi Sąjungos teisės ir jos bendrųjų principų. Tarp šių principų yra *nusikaltimo ir bausmės įtvirtinimo įstatyme principas*. Pagal šį principą reikalaujama, kad įstatyme būtų aiškiai apibrėžti nusikaltimai ir už juos taikomos bausmės. Ši sąlyga laikoma įvykdyta, jei asmuo iš atitinkamos nuostatos formuluotės ir prireikus iš teismų išaiškinimo gali žinoti, kurie veiksmai ir neveikimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Todėl Teisingumo Teismas, išsiaiškinęs, kad nacionalinės valdžios institucijos už muitų teisės aktų pažeidimą taiko nacionalinės teisės aktuose aiškiai nenumatytą sankciją, konstatavo, jog tai prieštarauja bendriesiems Sąjungos teisės principams, kaip tik nusikaltimo ir bausmės įtvirtinimo įstatyme principui.

[78] CJ, 31 mars 201, C-546/09, *Aurubis Balgaria AD*, ECLI:EU:C:2011:199.

Agrargenosseschaft Neuzelle sprendime[79] Teisingumo Teismas priminė, kad *nediskriminavimo principas* yra vienas bendrųjų Sąjungos teisės principų, kuris, kiek tai susiję su žemės ūkio sritimi, išreikštas SESV 40 straipsnio 2 dalies antroje pastraipoje, kad šiuo principu reikalaujama, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos skirtingai, o skirtingos situacijos – vienodai, nebent toks vertinimas gali būti objektyviai pateisinamas. Pažymėjęs, kad kiek tai susiję su šio principo laikymosi kontrolės apimtimi, Sąjungos teisės aktų leidėjas žemės ūkio srityje turi didelę diskreciją, Teismas konstatavo, jog teisminė kontrolė turi apsiriboti patikrinimu, ar nagrinėjama priemonė nesusijusi su akivaizdžia klaida arba piktnaudžiavimu įgaliojimais ir ar aptariama valdžios institucija akivaizdžiai neperžengė savo diskrecijos ribų. Taip Teisingumo Teismo jurisprudencijoje buvo patikslintos teisminės kontrolės ribos.

Norminio pobūdžio bendrųjų ES teisės principų funkcijos leidžia atskleisti minėtų principų teisinio poveikio potencialą, juos panaudoti ES teisinės sistemos plėtojimui.

Išvados

1. Bendraisiais ES teisės principais paprastai laikomi principai, kurie į teisinę apyvartą buvo įvesti ESTT jurisprudencija. Vienais atvejais, formuluodamas tokius principus, ESTT remiasi ES teisės specifiškumu, kitais atvejais tokie principai išvedami remiantis valstybių narių teisinėmis sistemomis ar bendraisiais tarptautinės teisės principais, taip pat jais laikomos pagrindinės teisės, kurias garantuoja EŽTK ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų. Šie principai laikomi integralia ES teisinės tvarkos dalimi, privaloma ES institucijoms, taip pat valstybėms narėms ES teisės taikymo srityje.
2. ES teisinės sistemos, kaip regiono integracijos teisinės sistemos, hibridinė prigimtis verčia ESTT, siekiančio atitinkamu principu sutvirtinti

[79] CJ, 14 mars 2013, *Agrargenosseschaft Neuzelle*, 545/11, ECLI:EU:C:2013:169.

savo sprendimą, įkvėpimo semtis tiek tarptautinėje, tiek valstybių narių teisinėse sistemose.

3. Tarptautinės teisės principai – reikšmingas šaltinis, kuriuo sekė Teisingumo Teismas, formuodamas bendruosius principus. Neretai pirmieji principai yra gera atrama atskleisti daug labiau išplėtoto ir ES teisinės sistemos veikimui pritaikytam principui (tokiu pavyzdžiu galėtų būti tarptautinės teisės principo *pacta sunt servanda* ir ES teisės *lojalaus bendradarbiavimo* principo sąsaja).
4. Teisingumo Teismas, įtvirtindamas bendruosius ES teisės principus, kurie yra bendri valstybių narių teisinėms ir konstitucinėms tradicijoms, iš esmės remiasi kritiniu lyginamosios teisės vertinimu. ES teisė – atvira teisinė sistema, nuolat besivystanti, nuolatiniuose kontaktuose su valstybių narių teise. Šioje abipusėje sąveikoje principai – tarsi tiltas bendrai ES ir ją sudarančių valstybių narių teisinių vertybių sistemai suformuoti.
5. Bendrieji ES teisės principai ESTT jurisprudencijoje atlieka norminio pobūdžio teisės spragų užpildymo, teisės aiškinimo ir teisminės kontrolės pagrindo funkcijas. ESTT, naudodamasis šiuo teisiniu elementu, gali sėkmingai užpildyti ES pirminės ir antrinės teisės spragas (spragų užpildymo funkcija), jais remdamasis išaiškinti ES teisės nuostatas, taip pat nacionalinės teisės nuostatas, susijusias su ES teise (aiškinamoji funkcija), jais remiantis taip pat galima atlikti ir teisminės kontrolės funkciją.
6. Bendrieji ES teisės principai ESTT jurisprudencijoje iškyla kaip reikšmingas teisinės sistemos elementas, kaip veiksminga ES teisės teisminio plėtojimo priemonė.

GENERAL PRINCIPLES OF EU LAW IN THE JURISPRUDENCE OF THE CJEU: SOME PROBLEMS OF APPLICATION, SOURCES OF "INSPIRATION" AND NORMATIVE FUNCTIONS

Mykolas Romeris University
Affiliated Professor Dr. Egidijus Jarašiūnas

Abstract. General principles of EU law emerge in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union (CJEU) as an important element of the legal system of the European Union and an effective tool of the judicial development of European Union law.

This Article analyses some problems of the application of these principles in the jurisprudence of the CJEU. The general principles of EU law are those, which have been introduced into the legal circulation by the case law of the CJEU. In some cases, in formulating such principles, the CJEU relies on the specificity of EU law, in other cases on the basis of Member States' legal systems or general principles of international law, and on fundamental rights as guaranteed by the European Convention of Human Rights and arising from constitutional traditions common to the Member States. The hybrid nature of the EU legal order, as a legal system for regional integration, calls for the CJEU to seek inspiration in both the international and national legal systems in order to reinforce its decisions.

The legal scholars discuss the normative functions of these principles (interpretation of law, "gap-filling", judicial control). Through this legal element the CJEU can successfully fill gaps in primary and secondary EU law ("gap-filling" function). The CJEU interprets the provisions of EU law as well as provisions of national law related to EU law (interpretative function). Also, the CJEU can apply general principles of EU law as the grounds of judicial control (function of judicial control).

General principles of EU law are considered an integral part of the EU legal system and are mandatory for EU institutions as well as the Member States in the application of EU law. The experts consider this legal category as an effective tool for the judicial development of EU law.

Keywords: general principles of EU law, CJEU jurisprudence, development of jurisprudential law, functions of legal principles.